

Plitvička jezera – neispričana povijest (1.) Plitvice prije najeзде turista – doba graničara, iliraca i prvih putopisa

Najstarija razglednica Plitvica

Plitvička jezera lani je posjetilo čak 1,45 milijuna turista, a Nacionalni park poslovao je s 19 milijuna eura dobiti. Rast broja turista uzrokuje povećanu potrošnju vode koja se crpi iz jezera Kozjak, a istodobno se već desetljećima ne rješava pitanje kanalizacije...

Piše: Nives Matijević

Hrvatska ima osam nacionalnih parkova, no samo jedan po kojem je u svijetu prepoznatljiva – Plitvička jezera u Lici. Teško da postoji ijedan promotivni film ili turistička reklama za Hrvatsku bez ikoničke slike 78-metarskog Velikog slapa, koji je odavna već nadrastao status prirodne ljepote i postao jedan od simbola zemlje same.

Stoga je uistinu neobično da je nedovoljno istražena povijest kraja u kojem je najveći, najstariji i najposjećeniji nacionalni park, koji je više od 40 godina UNESCO-va svjetska baština. Do danas je najdetalnija knjiga o Plitvicama ostalo kapitalno djelo Smiljančanina **Dragutina Franića** iz 1910. godine ‘Plitvička jezera i njihova okolica’, koje je vrijedni pisac, inače povjesničar i geograf, tada izdao o vlastitom trošku.

U vodičima i brošurama o Plitvičkim jezerima uglavnom se šturo ili ništa govori o tome kako su Plitvice od stoljećima izoliranog područja – a upravo zahvaljujući toj izoliranosti ostale su očuvane – postale svjetski poznati fenomen, jedno od ‘most instagrammable’ mjesta u ovom dijelu Europe.

Tvornica novca i otpadnih voda

Druga je strana te priče da su Plitvička jezera postale žrtva vlastite popularnosti. Upravo zastrašujuće kolone turista koje ljeti svakodnevno tabanaju oko jezera i čekaju red na slikanje pored Velikog slapa ne mogu se smatrati održivim turizmom.

U 2023. godini Plitvice je posjetilo 1,45 milijuna turista od čega 85 posto inozemnih, a sredinom kolovoza ove godine iz NP Plitvička jezera pohvalili su se da u 2024. bilježe rast broja posjetitelja za dodatnih 7 posto. Da je Nacionalni park tvornica novca svjedoče i financijski pokazatelji – u 2023. godini prihodi su dosegli 57,8 milijuna eura, a kako su rashodi iznosili 38,5 milijuna eura, ustanova je poslovala s 19 milijuna kuna dobiti.

Dok neke druge turističke zemlje rigorozno štite svoje UNESCO-ve lokalitete ograničenjem broja posjetitelja – pa tako primjerice u kompleks prethistorijskih podzemnih grobnica Hal Saflieni Hypogeum na Malti na sat može ući samo deset osoba, na Plitvicama ne samo da su gužve sve veće, već je lani bilo i kupaća u jezerima, iako je kupanje ondje izričito zabranjeno.

Rast broja turista uzrokuje povećanu potrošnju vode koja se za potrebe Nacionalnog parka crpi iz jezera Kozjak, a istodobno se već desetljećima

bez uređaja za pročišćavanje otpadnih voda” navodi se na stranici Vodovoda Korenica.

U srpnju ove godine voda za piće u NP Plitvička jezera bila je mikrobiološki onečišćena i trebalo ju je prokuhavati. U kolovozu se to ponovilo, pa voda u selima Plitvice i Poljanak nije bila za piće iz istog razloga.

Prvi spomen Plitvica

Najstariji dosad poznati spomen Plitvica datira iz 1558. godine. Tada je, prema Hrvatskim saborskim spisima, u utvrđenom gradu Stjeničnjaku (ostaci grada su pored sela Donji Sjeniĉak kod Karlovca) održan sabor hrvatskog plemstva i donesena odluka da knez **Frankapan Tržaĉki** na Plitvicama (Prythwycze) mora držati tri stražara. U ranijim se ispravama spominjala samo aqua Corona (Korana).

U drugoj polovici 16. stoljeća Plitviĉka jezera je u svom atlasu oznaĉio i nizozemski kartograf **Gerhard Mercator**, navodi geograf i književnik **Milan Šenoa** u predgovoru monografije ‘Plitviĉka jezera’ iz 1924. godine. Habsburški vojni kartograf **Martin Stier** 1664. godine je, nakon više godina terenskog rada, izradio ‘Kartu Ugarske sa susjednim kraljevstvima, kneževstvima, i krajevima’, te na karti oznaĉio i Plitviĉka jezera, ali bez toponima.

Godine 1673. varaždinski isusovac, kartograf **Stjepan Glavaĉ** (1627.-1680.), autor prve potpunije karte Hrvatske, na tu je kartu upisao ‘Jezera’ uz izvor Korane, ali bez ucrtavanja i toponima. Najznaĉajniji austrijski kartograf prve polovice 18 stoljeća **Johann Christoph Müller** nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine na karti razgraniĉenja s Turskim Carstvom zabilježio je postojanje jezera tik uz koja je tada prolazila granica.

Austrijski satnik Wagner izradio je 1788. pregledni plan Plitviĉkih jezera. Car i kralj Franjo, koji je godine 1818. sa svojom suprugom Lujzom putovao po južnoj Hrvatskoj i po susjednoj Dalmaciji, svrnuo se i na Plitviĉka jezera, kad je iz Otoĉca išao preko Priboja na Kordun.

U literaturi se Plitvice prvi put spominju 1777. godine – župnik iz Otoĉca **Ivan Dominik Vukasović** (1737.-1799.) spomenuo ih je u svom djelu „Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovaĉkog generalata iz 1777. godine: „Plitvice su pet lijepih vodenih jezera u vrlo gustoj šumi na turskoj granici, gdje se u svako doba mogu uloviti najljepše i najbolje pastreve.“

Nakon oslobođenja Like i Krbave od Turaka, godine 1712. Lika pa tako i Plitviĉka jezera ušli su u sastav Vojne krajine, odnosno Karlovaĉkog generalata, u kojem ostaju do 1881. godine kada je Vojna krajina pripojena civilnoj Hrvatskoj. Poĉetkom 19. stoljeća Karlovaĉki generalat, teritorijalno podijeljen na ĉetiri graniĉarske pješaĉke pukovnije – Liĉku sa sjedištem u Gospiću, Otoĉku u ĉijoj su nadležnosti bila Plitviĉka jezera, te Ogulinsku i Slunjsku – važio je za svojevrсни austrijski Sibir. Bila je to regija s najtežim terenom, neprohodnim šumama i surovom klimom, a životni standard graniĉara bio je niži od onog u drugim dijelovima carstva. Zatvoreni svijet za sve druge, osim za vojsku i one koji tamo žive.

Fotografija Plitvica iz 1870. koju je snimio zagrebaĉki fotograf Ivan Standl, uvrštena u njegov album ‘Fotografijske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije’

Godine 1810. u Tübingenu izlazi Europäischen Annalen s prvim poznatim opisom Plitvica, navodi u svojoj knjizi ‘Die Plitvicer Seen’ iz 1896. godine kapetan u 53. pješaĉkoj pukovniji **Stefan von Buchwald**. Pjesnikinja **Therese von Artner** (1772.-1829.), najstarija kći k.u.k general-majora **Leopolda von Artnera**, objavila je 1830. godine putopisno djelo ‘Briefe über einen theil Kroatien und Italien an Caroline Pichler’ (Pisma o dijelu Hrvatske i Italije upućena prijateljici književnici Caroline Pichler), u kojem piše i o putovanju od Ogulina do Plitviĉkih jezera, te kaŹe kako su ‘ova jezera vrlo malo poznata, stranci pogotovo nikad ne dolaze ovamo’.

Frasova Topografija: o ukusnim pastrvama i potkapetanovu poluotoku

Godine 1835. objavljena je u Zagrebu na njemačkom jeziku ‘Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine’ **Franza Juliusa Frasa** (1794.-1868.), pedagoga i pisca, školskog ravnatelja Karlovačkog generalata, koji je upravljao krajiškim školstvom do umirovljenja 1849. godine. Fras je u svojoj Topografiji opisao i Plitvička jezera, ali ih je pobrojao samo 11, od kojih, kaže, obično se spominje samo sedam: Prošćansko, Ciginovac, Galovac, Gradinsko, Kozjak, Milovanovo te Kaluđerovo (Kaluđerovac). Fras piše da je najprikladnije mjesto za pogled na jezera ogranak brda Metla, a ako čovjek ima priliku posjetiti jezera u lipnju i srpnju, kad im je otvoren pristup s istočne i zapadne strane, ‘onda mu oči dožive ugodnu draž’. I on navodi da se u jezerima love ukusne pastrve.

“Između Kozjaka i Gradinskog jezera je mali poluotok, uskim kopom povezan s brdom Bilo. Iz toga malog poluotoka strši prilično visok, vrlo strm humak, a na njegovu je vrhu razoreni grad, kojemu su zidovi svi od sedre. Zvao se navodno Krčin. Taj razoreni gorski grad, koji ima oblik trokuta, s puškarnicama uokolo u zidovima, sagradili su Grci, a razorili Huni. Navodno je zajedno s razorenim gorskim gradom Mrsinjem kod Korenice pripadao nekomu rimskom vitez. Taj poluotok sada pripada umirovljenom potkapetanu **Matiji Rukavini**, koji je tu sebi sagradio stambene zgrade, a tik uz Kozjačko jezero i lijepu pilanu sa svim udobnostima. Danas se ovo brdo, kao i gradina, zove Galovac prema nekom kapetanu Gallu, koji je ovdje navodno potukao Turke. Kroz jezero Galovac, kao što se pisac i sam osvjedočio, vidi se – kad je voda bistra – jedna popločena cesta. Je li to doista cesta ili možda neki obrambeni zid (jezero je još i danas na tom mjestu plitko), ne može se utvrditi, iako je taj položaj, prema tragovima koji još postoje, bio jako opkopan. Nedaleko od posljednjeg jezera, kod potoka Plitvica, još su tragovi nekadašnjeg grčkog hrama, a kod Matijaševa privoza može se naići na špilju s odjeljcima. Prema priči, jednom se ovdje u špilji ispod brda Galovac nastanio neki pustinjač, koji je među narodom postao poznat po liječenju bolesnih ljudi. U godinama 1801. i 1827. posjetio je Plitvička jezera Njegova carska visost nadvojvoda državni Palatin **Joseph Anton** (1776.-1847.), zamjenik cara, op. pr.). Do ovih jezera nema pravog puta; za putnike vrijedna je spomena cesta koja prolazi kraj sela Drežnika u Ogulinskoj pukovniji i druga preko Priboja u Otočkoj pukovniji. Tom se cestom izvoze daske koje se ovdje proizvode”, piše Fras. Za Priboj navodi da je to selo s 40 kuća i 599 stanovnika, od kojih su 279 katolici, a preostali ‘grkonesjedinjeni’. Selo leži u šumskom predjelu Male Kapele, a pripada koreničkoj župi.

Kralj botaničar na Plitvicama i prve mape

U lipnju 1845. Gajeve Novine Horvatsko-Slavonsko-Dalmatinske na naslovnoj stranici donose vijest prepisanu iz njemačkih i peštanskih novina da njegovo veličanstvo kralj saksonski **Fridrik August II**, putujući pod imenom grofa od Hohensteina, kojeg među ostalima prati i zapovjednik prve banovačke graničarske regimente baron **Josip Jelačića**, stigao iz Zagreba u Vojnu krajinu, te je “dostojao visoki putnik glasovita Plitvička jezera pohoditi, a zatim uzići na glavicu gore Plešivice”.

Fotografija iz 1885., djelo karlovačkog fotografa Hinka Krapeka, koji je među prvima snimao Plitvice

Inače, kralj Friedrich August II (1797.-1854) skupljao je fosile i imao veliku prirodoslovnu zbirku. U slobodno je vrijeme proučavao botaniku i putovao na botaničke izlete u razne zemlje, a objavio je knjigu o botanici. Kasnije je Dragutin Franić u svojoj knjizi „Plitvička jezera i njihova okolica“ objavio “3 vlastoručne crtarije njeg. veličanstva Fridrika Augusta II., saskoga kralja”.

Mihovil (Mijat) Sabljar (1790.-1865) bio je građevinski inženjer u austrijskoj vojsci s diplomom terezijanske vojne akademije u Bečkom Novom Mestu, a kasnije muzealac i kolekcionar. Sabljar je bio vješt crtač i autor je niza karata i topografskih skica u prvoj polovici 19. stoljeća. Godine 1850. kao major u miru nacrtao je kartu Plitvičkih jezera (tuš/akvarel) koja se čuva i Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

Godine 1856. **Manoilo Sladović**, svećenik biskupije senjske i profesor na senjskoj gimnaziji objavio je opsežnu knjigu „Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske“ u kojoj navodi: „Najlepše naravno utvorenje, što se po celom svetu poznaje jesu Plitvička jezera na Kapeli. Njih devetero slivajući se jedan u drugoga obkoljeni miljahnom zeleni i suškavim romonom drug druga, desili se na ogranku Kapele planine od kojih najgornje Proščansko do 20 hvatih dubine, 1340' dugljine i 270' širine imade. Koja divna lepota da je drugde bila bi na svakom šeširu za etiketu a mi još od njih ni slike neimamo”.

Prvi putopis na hrvatskom jeziku Adolfa Tkalčevića

Godine 1860. u Zagrebu izlazi prvi putopis o Plitvicama na hrvatskom jeziku ‘Put na Plitvice’ **Adolfa Tkalčevića**, filologa, književnika, ilirca. U svojim Carsko-kr. Službenim narodnim novinama **Ljudevit Gaj** ovako reklamira knjigu: “Izvrstnu ovu knjigu preporučujemo svim našim domorodcem. Tko joj poznađe spisatelja, taj je već unapred osviedočen, da se mora ova knjiga odlikovati osobitom krasotom jezika, elegantnim slogom i zanimivim opisivanjem. Mi smo uvjereni, da će ovu knjigu svaki čitatelj ne samo jedanput nego i višeputah čitati, i da će u njoj svagda novih krasotah naći. Knjizi je pridana krasna slika ‘Tlovid plitvičkih jezerah’. Imade 92 str. i stoji samo 40 novč. a može se nabaviti i naručiti kod samog g. spisatelja u Kipnoj ulici, br. 174”. Tkalčević i njegovo društvo putovali su kolima, noćili po selima i nadali se najesti plitvičkih pastrva, jer su čuli da ih je toliko da se i kapom dadu uloviti.

Na desnoj obali jezera Kozjak zatekli su graničara **Antuna Perišića**, koji je sa ženom, djetetom i svekrvom jedini živio ovdje, ali pastrva za njih nije bilo. Perišić im je objasnio da se pastrve love noću uz pomoć kresa. Prevezao ih je preko Kozjaka u čamcu izdubljenom od jednog komada drveta, što je trajalo oko pola sata i morali su biti nepomični da se ne prevrnu. Kad upitaše kako to da nema boljeg čamca, kaže on da ih je bilo, ali da “ovdje niže ima čudnovatih ljudih, po imenu Grbićah, pa dođu ob noć, te ili odvezu ili popale sve što nađu nalik na čamac, a evo ovu svoju kukavicu skrivamo kojekuda da se bar do mlina dokučimo...Kada plemenitiji gosti onamo dođu, kano što je bila svijetla banica Jelačićka, onda slupaju graničari na brzu ruku daščare, koje poslije razstave, da jim jih gusari neupale”, kazivao im je graničar.

Tkalčević dalje piše: “Dokle nisam okom mogao, o tom me uputio topografički obraz o Jezerih, koji je godine 1850., kada se je pod predvodništvom tadanjega oberstara Krpana na Jezera slomila sila otočkih, slunjskih i ogulinskih oficirah in facie loci kano kadet vrlo liepo narisao **Petar Latas**, oficir i rođak glasovitoga našega zemljaka Omer-Paše (Omer-Paša Latas op. a), koji se je posvuda verao, da što vjernije sastavi, a komisija je od nazočnih oficirah pronašla to djelo za posve točno”. (Latasov tloris Tkalčević je kasnije objavio u svojoj knjizi.)

Držeći se Latasove mape, brojeva do kojih je spomenutom prigodom mjereći došao major Bach, te vlastitog iskustva, Tkalčević je potom redom opisao kako ide slijed jezera, od najvišeg Proščanskog do zadnjeg Novakovića Broda. Jedan od vrhunaca izleta bio je kad ih je graničar Antun doveo na pašnjak nad Ciginovcem s kojeg su odjednom mogli vidjeti odjednom 7 od 16 jezera – Proščansko, Ciginovac, Okrugljak, Crno jezero, Bakinovac, Vir i Galovac. Potom se društvo okupalo u jednom od jezera, a izlet je završio kod Velikog Slapa odakle su se zaputili u Petrovo Selo na noćenje.

I Tkalčević spominje kako se nad Kozjakom vide podrtine stara grada, koji je dotle propao u zemlju, da su mu razna stabla sredinom probujala. Mislio je na Krčingrad, koji zovu i Gradina Kozjak, građen od sedrenih klesanaca i tek u novije doba istražen. Pretpostavlja se da je Krčin građen na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće.

Novinarski projekt „Plitvička jezera – neispričana povijest“ realiziran je u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

*Linkovi na **drugi**, **treći**, **četvrti**, **peti** i **šesti** nastavak serijala*

(objavljeno: 31.8.2024.)